

La documentació integral del patrimoni construït aplicada a l'estudi històric i estructural de les Drassanes Reials de Barcelona. El Portal de la Pau, la Casa de Manteniment i la Casa del Governador

Eloi Castells, Helena Morán
i Núria Nolasco
Veclus s. l.

L'entitat arquitectònica i patrimonial de les Drassanes de Barcelona és força coneguda, tal com es desprèn del gran nombre d'estudis i publicacions duts a terme fins ara, l'objectiu dels quals ha estat aprofundir en el seu coneixement. En el transcurs de l'any 2011 l'empresa Veclus s. l. ha realitzat un dels darrers treballs de recerca centrats en aquest ampli complex constructiu, per encàrrec del Museu Marítim. Aquesta institució, amb seu en l'històric conjunt de les Drassanes Reials de Barcelona, va afavorir l'encàrrec, emmarcat en la realització d'obres de millora i condicionament de l'edifici. L'estudi s'ha centrat en l'anàlisi històrica i documental de tres dels edificis que formen –i delimiten– l'actual conjunt de les Drassanes: el Portal de la Pau, la Casa de Manteniment i la Casa del Governador, cadascun d'ells amb un recorregut cronològic divers.

Un dels aspectes més destacables del resultat d'aquest treball es pot relacionar, precisament, amb els edificis objecte d'estudi. La seva localització concreta dins del conjunt construït és un factor de gran rellevància, ja que els tres elements es troben als extrems del conjunt, i delimiten l'actual perímetre de les Drassanes. Així doncs, es configuren com indicadors testimonials de la seva evolució històrica i constructiva.

Atesa la relació estructural d'aquests edificis amb els elements annexos i el tipus de material emprat en la seva construcció –i en les reformes posteriors–, s'ha portat a terme l'anàlisi de les estructures i dels paraments d'aquestes construccions. De l'estudi i la interpretació d'aquests elements –amb el suport de la documentació històrica–, en resulta la realització d'una seqüència cronoestructural de cadascun dels edificis, d'acord amb la metodologia de treball que anomenem documentació integral del patrimoni construït.

■ METODOLOGIA DE TREBALL

La metodologia de treball emprada té com a objectiu aconseguir el màxim coneixement de les característiques arquitectòniques del conjunt i establir criteris de singularitat que permetin elaborar una seqüència cronoestructural de l'edifici, atenent a les seves característiques ma-

terials i projectuals. Aquest objectiu s'aconsegueix d'acord una metodologia que Veclus denomina documentació integral del patrimoni construït. Aquest sistema consta de tres fases de treball desenvolupades en diversos camps, de les quals resulta una interacció de les dades obtingudes al llarg de tot el procés, tal com desenvoluparem al llarg d'aquest article.

És precisament a partir de l'estudi dels paraments –centrat en l'anàlisi de la constitució material dels murs, pilars, arcs i morters–, i de la seva consegüent interpretació edilícia i històrica, que s'han identificat i valorat patrimonialment aquells elements singulars o d'especial rellevància historicoconstructiva dels tres edificis.

En el cas de les Drassanes, el coneixement històric d'aquestes variables i la seva interpretació han anat una mica més enllà de l'estudi específic de l'edificació, la qual cosa ha permès plantejar l'evolució d'aquests àmbits de les Drassanes des dels seus orígens fins ara. Aquestes concrecions cronològiques per a cadascuna de les fases establertes va ser escollida en funció dels esdeveniments i de les dades documentals de rellevància referents a l'evolució històrica i constructiva de cadascun dels edificis.

En relació amb aquest raonament, la lectura estructural i de paraments ens ha permès deduir i esbrinar el funcionament arquitectònic dels edificis amb independència de la seva relació estructural amb el conjunt de les Drassanes. Aquest tipus de recerques permet detectar les especificitats constructives (solucions estrictament edificatòries i l'afectació física) dels edificis i, per tant, restituir-ne el «funcionament arquitectònic», tant en el seu present cronològic com en la «fossilització» de les solucions constructives històriques que són detectables mitjançant l'aplicació del mètode de treball.

La lectura i l'anàlisi dels paraments són, però, només una part de la metodologia aplicada a l'estudi de les Drassanes –i de l'arquitectura històrica en general–, ja que aquest procés necessita també la documentació, ja sigui gràfica (plànols o imatges d'època) o textual. En aquest sentit, les notícies històriques (documentals i arxivístiques) sobre els edificis han estat recuperades mitjançant el treball de recerca documental i, malgrat que constitueixen una important font històrica per si matei-

xes, la seva interpretació en funció de la possible transcendència estructural i projectual en cadascuna de les tres edificacions dóna un nou sentit al seu valor documental.

Així doncs, no es pot dur a terme un estudi complet i objectiu si no es prenen en consideració, d'una banda, l'anàlisi material i, de l'altra, l'anàlisi documental. Tanmateix, de la interacció d'ambdues propostes es desprèn un tercer grup de tasques que es concreten en la interpretació i l'elaboració conjunta de totes les dades i dates extretes del treball de camp, fet que possibilita el desenvolupament d'una seqüència de dates relatives. Aquesta ordenació permet l'encaix de les dades obtingudes en paràmetres físics (arquitectònics) i temporals (històrics).

Finalment, i com a objectiu últim del mètode, es concreten tots els aspectes assenyalats en la figura conceptual que hem denominat seqüència cronoestructural, és a dir, l'evolució arquitectònica i els canvis formals de les estructures i edificacions al llarg de la seva existència històrica. Es tracta, per tant, de detectar els diferents projectes arquitectònics que han gestat i transformat una edificació des dels seus orígens fins avui en dia, atenent a les seves modificacions més significatives i a les especificitats materials que les caracteritzen. Així, s'hi recullen, a més dels elements visibles actualment, aquells que han pogut desaparèixer, tant estructurals (murs, voltes, finestres espais, patis, sales, etc.), com d'acabats (revestiments) i d'usos.

■ PROCÉS I RESULTATS DE L'ESTUDI CRONOESTRUCTURAL

Una observació detinguda dels testimonis materials ha posat en evidència clares diferències formals i de mesures que només són justificables des d'una perspectiva temporal. Per lògica, doncs, l'existència de dissemblances cronològiques en el que és la base constructiva i estructural de la Casa de Manteniment, el Portal de la Pau i la Casa del Governador porta afegida la necessitat de propiciar el coneixement històric d'aquestes variables, fins i tot cercant-ne la concreció arquitectònica. Atenent, per tant, a aquest premissa, els treballs han anat una mi-

ca més enllà de l'estudi específic de l'edificació, i han plantejat l'evolució d'aquest àmbit de les Drassanes des dels seus orígens fins avui.

□ LA CASA DE MANTENIMENT

Es tracta d'una edificació d'un cert recorregut cronològic, atesa la seva relació estructural amb els pòrtics d'arcs diafragma d'aquesta zona més meridional del conjunt. Efectivament, les dades recollides i analitzades semblen situar l'origen de l'edifici a la fi del segle XVI, malgrat les diferents actuacions de reformes, arranjaments i fins i tot enderrocs a les quals ha estat sotmès fins avui en dia.

L'estudi arquitectònic de l'edifici que avui coneixem com la Casa de Manteniment, així com l'anàlisi comparativa realitzada respecte als elements conservats a la zona corresponent al Portal de la Pau, ha permès detectar la presència d'algunes estructures que poden datar-se en aquesta primera fase (segle XIII); es tracta d'un conjunt d'arcs de mig punt que –com veurem– podrien estar associats a un probable porxo o galeria i a la definició del primer recinte de les Drassanes. Val a dir que la proposta de restitució d'aquesta porxada es basa en l'anàlisi de la ubicació precisa d'aquests elements i en l'extrapolació de les mesures dels arcs que es conserven a la zona del Portal de la Pau i a l'àrea immediata a la Casa de Manteniment. D'altra banda, sabem que la configuració actual de l'arsenal és fruit d'un llarg

procés evolutiu, en el qual es documenten diverses ampliacions que comprenen també els segles XVI, XVII i XVIII.

En primer lloc, cal tenir present que ni les fonts documentals consultades ni l'àmplia historiografia de referència existent sobre el conjunt de les Drassanes Reials de Barcelona aporten notícies específiques sobre la construcció de l'edifici que avui anomenem Casa de Manteniment. L'anàlisi arquitectònica i constructiva dels elements conservats permet, no obstant això, delimitar el seu aixecament entre la darrerïa del segle XVI i el primer

terç del segle XVII. D'altra banda, el buidat de les referències historiogràfiques generals, l'anàlisi del notable conjunt de documents cartogràfics que recullen l'evolució de les Drassanes i l'estudi de les estructures arquitectòniques conservades posen de manifest la clara vinculació existent, ja des dels orígens, entre l'edifici que ens ocupa i un element tan destacat com

és l'anomenat baluard del Rei (c. 1553). Aquesta relació té lloc no tan sols per la proximitat física amb la fortificació, sinó també per la necessitat d'establir una comunicació entre el fortí i l'interior de les Drassanes.

Tant les dades documentals com les referències historiogràfiques –extretes principalment dels Dietaris de la Generalitat– constaten una major implicació de la Diputació del General en la construcció de les Drassanes a partir del darrer quart del segle XVI. Aquesta informació es pot relacionar amb els testimonis arquitectònics con-

Detall del pilar
localitzat a la façana
septentrional de la
Casa de
Manteniment. S'hi
pot observar un dels
arcs dovellats del
projecte

arquitectònic del
segle xv i la imposta
d'un altre, també de
la mateixa època,
que no es va arribar
a terminar per un
canvi de projecte.

Reproducció d'una fotografia del segle XIX en què es pot observar el baluard del Rei abans que fos enderrocat i, a la

dreita, una part de l'antiga estructura que presentava la Casa de Manteniment.

Restitució hipotètica de la Casa de Manteniment –en perspectiva– duta a terme per Veclus, corresponent a l'estat que devia

presentar aquest edifici cap a la darreria del segle XVIII, i la seva relació amb el baluard del Rei.

servats –com les finestres rectangulars amb brancals treballats amb angle sec i llindes monolítiques amb l'escut de la Diputació–, però també a través de les dissemblances que s'aprecien en l'execució de les naus construïdes a partir del segon tram des de la banda de mar cap a l'interior. Algunes d'aquestes «incorreccions» es poden veure especialment en els arcs torals i els formers –que adquireixen una major alçària– i en els pilars, que es veuen obligats a augmentar –pràcticament a doblar– la seva superfície per tal de rebre la descàrrega dels nous arcs, així com en la imposta dels arcs formers de la nau més meridional de les Drassanes, que indica l'existència d'un canvi de projecte, amb un arc de dimensions més reduïdes, que no es va arribar a construir.

L'afectació important de l'estructura del baluard del Rei per un violent temporal de mar va ser reparada en els anys següents, i ja es menciona en el Dietari a partir de 1629. És versemblant suposar que aquest mateix episodi de destrucció va afectar també els trams de les naus de les Drassanes més propers a la platja, que, probablement, en aquesta ocasió

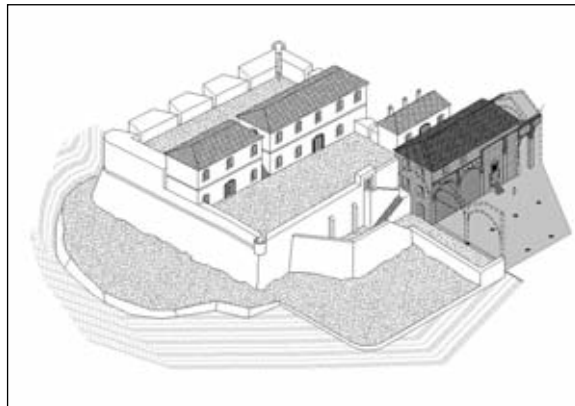
van perdre els quatre trams més orientals de la drassana gòtica, als quals hem fet referència anteriorment. Ens trobem, doncs, en el moment en què es va establir definitivament el frontis de mar de les Drassanes, en la línia en què ha arribat als nostres dies.

No és possible concretar la primera funció que va tenir la Casa de Manteniment, si bé en el decurs del segle XVIII la cartografia històrica (el primer plànol conservat de les Drassanes, de 1709 amb llegenda en alemany) identifica l'edifici, totalment o parcialment, com a caserna. Entre les representacions cartogràfiques mencionades destaquen els plànols realitzats per l'enginyer militar Alejandro de Rez els anys 1724 i 1739, que aporten una visió

molt detallada de l'edifici i, alhora, permeten constatar les diferents funcions que s'atribueixen a les seves dependències.

L'enderroc del baluard del Rei a la darreria del segle XIX està directament relacionat amb l'operació urbanística d'obertura de l'avinguda del Marquès del Duero (posteriorment, avinguda del Paral·lel) i, en general, amb la regularització de la trama viària d'aquesta zona de la ciutat respecte del traçat de l'antiga muralla medieval. Malgrat que els projectes urbanístics de finals del segle XIX adaptaven el traçat de l'avinguda del Marquès del Duero a la planta de la Casa de Manteniment, mantenint-ne íntegres les dimensions, en una data que no podem precisar, però que podem situar

–de manera relativa–, a la primera del segle XX, el traçat definitiu de l'avinguda va comportar una afectació directa a la Casa de Manteniment, que va perdre bona part de la superfície construïda, pràcticament la meitat meridional. Aquesta actuació va determinar la creació d'una nova façana aixamfranada que, malgrat conservar algun vestigi de les estructures anteriors, regularitzà el

parament i disposà noves obertures al primer pis; és probable que, també en aquest moment, es portés a terme el nou cegament –o cegament actual– de l'arc former del segle XIV que es conserva a la façana septentrional de l'edifici.

A mitjan segle XX, la Casa de Manteniment adoptà pràcticament la seva fesomia actual, ja que els únics canvis que s'hi van dur a terme amb posterioritat a aquesta data estan relacionats amb una petita campanya de reforma interior que tingué lloc l'any 1986.

L'any 1952, l'arquitecte Adolf Florensa dirigí la remodelació de l'edifici, dins d'un pla d'actuació global que afectà, també, altres zones del conjunt monumental i, es-

pecialment, el seu front marítim. Des d'aquest punt de vista, l'actuació de Florensa suposà la recuperació dels porxos de mar, és a dir, dels trams més orientals de cadascuna de les naus de les antigues drassanes; amb aquesta finalitat es posaren en valor estructures parcialment conservades i també se'n construïren de noves.

L'impacte d'aquesta campanya sobre la Casa de Manteniment fou molt important, ja que comportà, per segona vegada, una notable reducció de la superfície construïda, en aquesta ocasió provocada pel retrocés de la línia de façana, ja que cedí tot el tram més oriental de la nau sud de les Drassanes. Aquesta actuació portà implícita el disseny d'un nou frontis que s'articulà respecte dels arcs que definiren el porxo recuperat per Florensa. Va ser també aquest el moment en què s'alteraren les antigues cotes de forjat de l'edifici i es rehabilità el terrat, la qual cosa acabà definint-ne la fesomia que coneixem actualment.

□ EL PORTAL DE LA PAU

El Portal de la Pau es localitza a l'angle més nord-oriental de les Drassanes i va constituir, fins fa uns anys, l'accés principal al Museu Marítim. Es tracta d'una construcció de dos nivells d'alçat (Pb + P1) i de dimensions reduïdes si la comparem amb la grandària de la resta d'estructures que formen el conjunt. Així mateix, i fins ara, l'aspecte més rellevant d'aquest edifici és la torre central de la façana més septentrional, associada tradicionalment a una de les torres de muralla medieval, una relació que, com veurem més endavant, no és possible.

Els testimonis materials que ens van arribar de l'etapa fundacional del Portal de la Pau són relativament escassos, fet que, a més, va acompanyat d'una difusa documentació al voltant de la seva construcció. És per aquests motius que l'estudi, la interpretació i la restitució d'aquest sector es van realitzar atenent molt especialment als materials analitzats in situ (tipus, mides, disposició) i a la seva interpretació en relació amb la documentació planimètrica i cartogràfica de datacions molt posteriors a la fase fundacional de finals del segle XIII, que en ocasions ens van donar la clau per a la restitució de l'edifici i el seu funcionament.

Gràcies a les primeres referències documentals i a

l'anàlisi in situ dels materials i dels elements constructius, s'hi han detectat testimonis estructurals que poden datar-se al voltant del segle XIII. Aquests testimonis, associats probablement al primer projecte arquitectònic, ens evidencien la possible existència d'una estructura porxada relacionada amb el primer recinte de les Drassanes.

D'altra banda, i més enllà de notícies històriques puntuals al voltant d'obres d'escassa entitat a les Drassanes al llarg del segle XIV, fou durant el regnat del rei Pere III el Cerimoniós (1336-1387) quan devia tenir lloc la primera gran transformació del conjunt de la Drassana, amb la necessitat de cobrir el perímetre per protegir les naus que s'hi feien. L'anàlisi de les estructures, dels materials i de la documentació històrica –cartografia, fotografia i planimetries– ens han permès detectar alguns d'aquests elements o «incorreccions» que encara es conserven a la banda on es localitza el Portal de la Pau. Quan parlem d'incorreccions ens referim a aquells testimonis materials que, per la seva morfologia o el seu material, no coincideixen, o no són solidaris amb la resta de materials que els envolten i que, per tant, ens poden indicar que som davant d'un projecte arquitectònic diferent. Així, per exemple, la manca de solidaritat entre els pilars que suporten els arcs de les naus i la façana interior de l'edifici a la qual s'adossen ens permet detectar una segona fase constructiva a les Drassanes.

Un altre dels descobriments més rellevants té a veure amb el nombre, molt discutit, de trams de les Drassanes cap a la banda del mar. De l'estudi dels materials i de la reinterpretació documental amb el suport d'aquestes evidències físiques, sabem que avui dia es deuen conservar únicament dos dels trams de les naus del segle XIV, localitzats a la banda més meridional del conjunt, cap a l'anomenada façana de mar. Així, de l'anàlisi i la reinterpretació d'un plànol conegut amb el nom de Mandratxe, localitzat a l'Arxiu General de Simancas –datat al segle XIV–, es pot deduir l'existència de quatre trams d'arcs més, cap a la banda de mar, que devien desaparèixer cap al segle XVI com a conseqüència dels diferents temporals que afectaren la façana marítima de la ciutat. Pel que fa a la nostra recerca, el valor d'aquest document és la representació mètricament exhaustiva que es fa de la mu-

Vista general de la
façana de
l'anomenat Portal de
la Pau en el seu
estat actual.

ralla del segle XIV i de l'emplaçament de les seves torres; la precisió d'aquestes mesures ha permès posar en relació aquests amidaments amb la zona que s'assenyala com l'ocupada per les naus de les Drassanes. L'extrapolació d'aquestes mides a la ubicació actual de les torres de la fortificació, així com a la de les naus de l'edifici, permet conèixer les dimensions reals del complex navilier en època gòtica i concretar que ocupava una superfície

que veiem avui dia no degué ser fruit del projecte arquitectònic original, sinó que la seva fesomia deu tenir l'origen en el «reompliment» de l'espai generat entre els contraforts que es van construir per suportar el grans arcs de la drassana del segle XIV.

El segle XVI va ser un període de transformacions estructurals realment significatives en la Drassana tal com l'entendem avui dia.

equivalent a quatre trams en direcció a mar, uns trams que, com veurem en els capítols següents, posteriorment van desaparèixer, amb la qual cosa el frontis del complex va acabar retrocedint fins a la línia de façana actual.

Però probablement una de les aportacions més rellevants de l'estudi ha estat la que fa referència a la suposada torre del Portal de la Pau. A partir de l'anàlisi dels materials de la façana, es dedueix que la torre central

Una bona part d'aquestes dades documentals ha estat extreta dels Dietaris de Barcelona, que recullen nombroses notícies al voltant de l'activitat econòmica i social de la ciutat i entre les quals, gràcies a la recerca realitzada, en trobem algunes que fan referència a la Drassana. Així doncs, es va recopilar un gran nombre de notícies la interpretació de les quals, malgrat que *per se* no ens ofereixen una informació concreta sobre el lloc on s'esta-

Detall del cos central
de l'actual façana
del Portal de la Pau.
S'hi pot observar,
encara, el testimoni
dels contraforts de
pedra del segle xv i,

al damunt,
l'embornal i la
remunta de maó
realitzada en un
període
probablement
barroc.

Imatge general de la planta baixa de la zona sud-oriental del conjunt arquitectònic de les Drassanes, corresponent a la zona on es localitza el Portal de la Pau.

Aquesta imatge, presa abans de les restauracions més contemporànies, ens permet observar l'estat que presentava l'estructura porxada

de la planta baixa i el testimoni dels antics matxons barrocs, desapareguts gradualment en els projectes arquitectònics posteriors.

Restitució
volumètrica en
perspectiva
realitzada per
Veclus,
corresponent a

l'estat que
presentava el Portal
de la Pau i les
estructures annexes
cap al segle XIX.

va intervenint, canvia si posem aquestes dates en relació amb els testimonis materials localitzats a la banda del Portal de la Pau. A més de la ja coneguda data de 1576 gravada a la línia d'impоста d'una de les pilastres, s'hi observen altres testimonis que són indicadors de l'existència d'un nou projecte arquitectònic, com el fet que els pilars del XVI presenten una alçària superior respecte als del XIV, així com un increment en l'amplada del tram, la qual cosa deixa visualment descentrats els arcs de l'estructura porxada del segle XIV.

El segle XVII va ser un període documentalment complicat, ja que disposem de diverses referències documentals, però cap prou clara atès el seu caràcter general. Tot així, les característiques formals de determinats elements localitzats al Portal de la Pau, com ara les finestres amb l'escut de la Generalitat, poden identificar-nos una intervenció datable al segle XVII.

Contràriament, el segle XVIII és un període relativament ric documentalment. De fet, comptem amb el primer plànol de les Drassanes conservat, que data de 1709, amb una llegenda en alemany antic que, un cop traduïda, ens va donar dades relatives als usos de l'edifici a principis de la centúria. Així sabem que la zona on es localitza el Portal de la Pau encara es mantenia com un dels portals d'accés, i que les dependències annexes funcionaven com espais d'emmagatzematge i d'administració d'utensilis, abans que es transformés en «parque» i posteriorment en «maestranza». Tanmateix, les reformes realitzades al segle XIX van ser tan agressives que van eliminar-ne bona part de la intervenció barroca.

A diferència dels períodes anteriors, en què la documentació gràfica té un cert grau de subjectivitat –representacions pictòriques o planimètriques–, el segle XIX compta amb un avantatge tècnic: la fotografia. Així, disposem d'un fons fotogràfic relativament important que ens permet conèixer o apropar-nos a l'estat que presen-

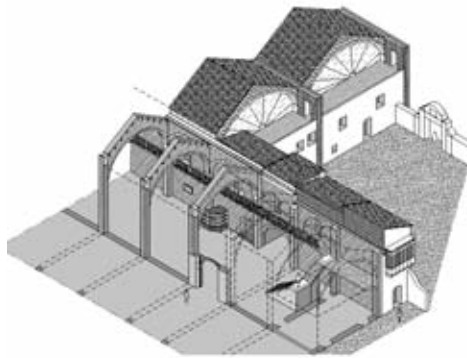
tava l'edifici al segle XIX, però també abans de les obres del segle XX. Les fotografies d'època ens permeten –malgrat la seva qualitat– observar tots aquells elements i materials que podem considerar com a «incorreccions arquitectòniques» o de projecte en l'edifici i que han estat alterats o eliminats en reformes posteriors.

A propòsit d'aquest argument, gràcies a algunes fotografies preses abans de la restauració del segle XX –en què el mur es veu totalment–, podem detectar-hi diverses campanyes d'obres. Així, la importància d'aquestes fotografies no es troba tant en la informació que ens donen de la fesomia del Portal en aquelles dates, sinó en detalls estructurals que ens ofereixen. D'aquesta manera, hem pogut saber com era el parament original del Portal i, a més, hem pogut observar nombroses incorreccions murals, com canvis de parament i testimonis d'obertures de diverses èpoques, dels quals no s'ha trobat cap referència en la documentació.

El segle XIX apareix com un període de certa inestabilitat política, la qual cosa comporta una sèrie de transformacions en el règim d'ocupació i gestió de la Drassana i, per tant, dels seus espais. En aquest període, les Drassanes van patir una gran trans-

formació, especialment a la banda on es localitza el Portal de la Pau. Les fotografies històriques donen suport, novament, als testimonis materials (empentes d'envans entre les arcuacions longitudinals més meridionals, pèrdua d'algunes dovelles de l'espai porticat, etc.), però també ens donen notícia d'altres que han desaparegut i que, gràcies a les restauracions, no han deixat cap testimoni físic, com una gran escala monumental o una tribuna de ferro en volada que recorria tota la paret sud-oriental del portal, oposada a la façana exterior de l'edifici.

El segle XX va marcar la fi d'un període de canvis a les Drassanes. Als anys trenta del segle XX es va decidir destinar l'edifici a museu i, amb aquest projecte, es va iniciar tot

un procés de restauració i de reforma del conjunt que va incloure diverses campanyes d'obres molt dilatades en el temps. Aquesta dilatació temporal possiblement va ser en part responsable de la diversitat i del grau d'afectació de les intervencions que, sens dubte, van modificar considerablement l'estructura i la fesomia originals de l'edifici. Si bé és cert que les intervencions constructives havien estat una constant en la seva història, havien estat respectuoses –en la mesura que havia estat possible– amb els projectes anteriors, mentre que el criteri d'intervenció contemporanis van donar prioritat a la recuperació historicista d'una fesomia en part desconeguda. Aquest descobriment de l'edifici i dels seus projectes arquitectònics es va materialitzar en un acabat constructiu certament falsejat i, en gran part, buit de la seva història constructiva.

□ LA CASA DEL GOVERNADOR

La construcció anomenada Casa del Governador es localitza a l'extrem occidental del conjunt de les Drassanes Reials de Barcelona, just en el punt d'unió amb les muralles de la ciutat i el baluard de Santa Madrona.

L'edifici objecte d'aquest estudi es troba a l'angle occidental de les naus de les Drassanes i va constituir, fins a la demolició de les muralles, l'any 1854, un enclavament bàsic per al control d'accessos a la ciutat. El cos actualment conegut com a Casa del Governador formava part, en realitat, d'una caserna més àmplia. L'edifici està format per tres nivells d'alçat (planta baixa, planta primera i planta segona) i està coronat per una coberta de teulada en quatre vessants.

Es tracta d'un edifici de planta rectangular que es desenvolupa verticalment tot aprofitant la configuració dels contraforts de l'actual Sala Comillas. De fet, la construcció d'aquesta sala ha estat tradicionalment un interrogant no solucionat per la historiografia. En el marc de la recerca documental feta per Veclus s. l. tampoc no s'han trobat referències directes del creixement de l'edifici per aquesta banda. Aquesta mancança d'informacions ha condicionat la recerca feta sobre l'edifici, que s'ha recolzat, bàsicament, en la seva lectura estructural.

Atenent a aquesta proposta metodològica, una de les primeres dades que es vol ressaltar és la interacció estructural i física entre la Sala Comillas i l'edifici que avui anomenem Casa del Governador, ja que pertanyen a un únic projecte arquitectònic i responen al mateix calendari constructiu.

Atesa l'alçària dels seus arcs, les naus de l'anomenada Sala Comillas no podien sostenir-se sense la construcció d'uns contraforts que recollissin l'empenta dels pòrtics que no s'adossaven a cap edificació. Per aquesta raó, aquest cos, que no és res més que una prolongació

del cos principal d'aquestes naus de les Drassanes, està flanquejat per una sèrie de llargs contraforts que en recullen l'impuls en el costat meridional. Des de la seva construcció, aquests contraforts es presentaren oberts en la seva base per una sèrie d'arcs de dimensions menors que els de la Sala Comillas. Aquests arcs permetien la circulació entre contraforts, i els feien funcionar a manera de nau menor paral·lela a les naus majors.

Malgrat que la datació de la construcció de les naus

Vista de l'espai generat cap a la banda més septentrional de la Casa del Governador, constituït a partir de

l'aprofitament de l'estructura de contraforts construïda per a la Sala Comillas cap al segle XVII.

Vista general de la façana meridional, cap als anys cinquanta del segle XX, just després de la intervenció portada

a terme sota la direcció d'Adolf Florensa.

que avui ocupa la Sala Comillas continua generant dubtes avui en dia, la reinterpretació dels testimonis materials ens ha permès emmarcar-la dins d'un període entre 1576 i 1641, aproximadament. D'entrada, sembla evident que per a la construcció d'aquest cos calia que les obres a les naus de mar datades el 1576 estiguessin enllestides o en un procés constructiu molt avançat, ja que la Sala Comillas segueix les seves mateixes alineacions i, en certa manera, s'hi recolza. D'altra banda, l'estructura mateixa d'aquestes naus posteriors i, més concretament, la dels seus contraforts vers la muralla, indica que aquest edifici havia d'estar necessàriament

arribat, que aquest àmbit de les Drassanes va ser molt concorregut durant la segona meitat del segle XVII.

Segons la documentació històrica, durant els fets de la guerra, el Consell de Cent degué construir, entre els anys 1641 i 1644, un terraplè vora els contraforts de les naus de les Drassanes. Aquest terraplenament del Portal de Santa Madrona per part del Consell de Cent degué obligar la Diputació del General a construir un altre mur de contenció que havia de cegar l'espai entre contraforts de la nau menor paral·lela a les principals. Tot i que no s'han localitzat evidències documentals d'aquesta obra, l'observació directa d'aquest mur pot confirmar aquesta teoria.

acabat abans de la construcció del terraplè de Santa Madrona –del qual es parlarà més endavant–, construït al seu torn entre 1641 i 1644. Aquestes deduccions es confirmen per la presència, arreu, d'escuts de la Diputació del General esculpits en els carreus que formen els pilars, uns escuts que no poden ser posteriors a la guerra dels Segadors (1640-1652), quan les Drassanes passaren a mans de la Corona, en detriment de la Diputació del General.

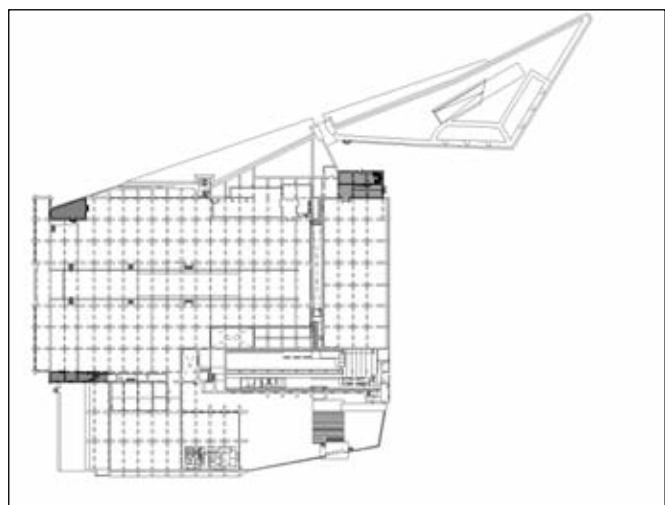
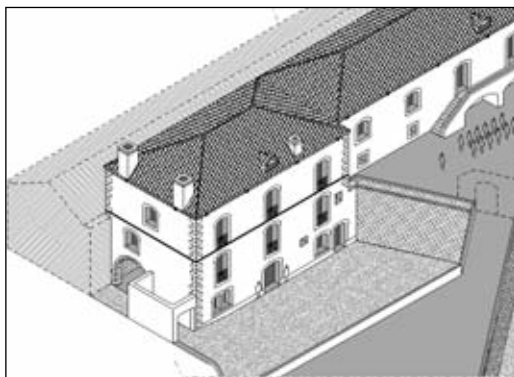
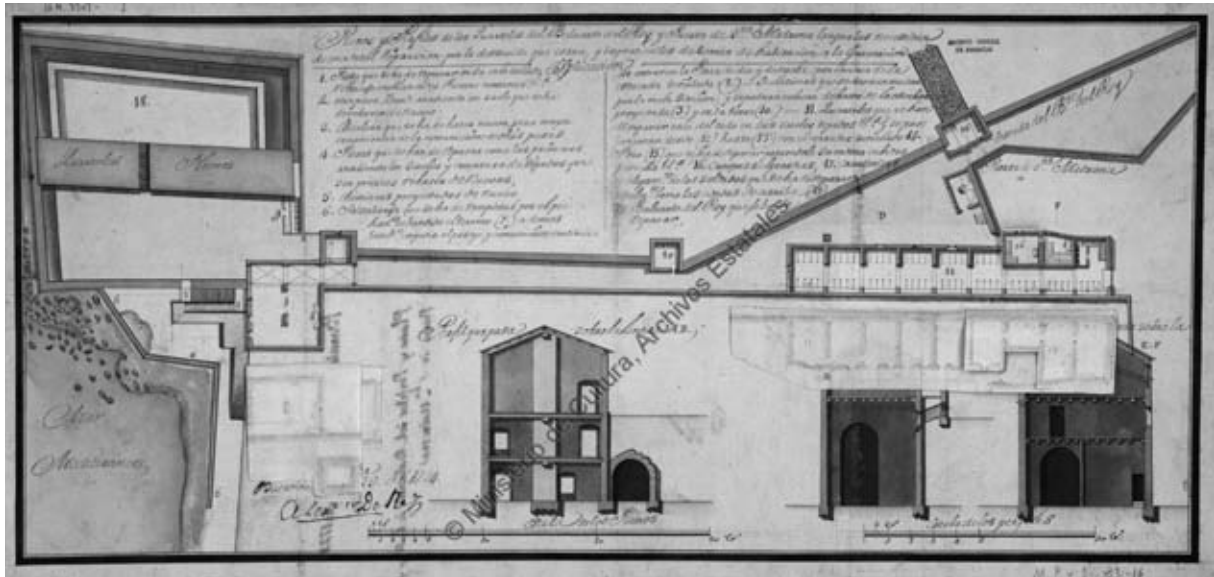
Encara que avui es conserven pocs vestigis directament vinculats a l'actual Casa del Governador, sabem, a través de les fonts i els documents gràfics que ens han

Efectivament, tal com mostren els plànols més antics que s'han conservat de les Drassanes, és precisament en aquest període que es degué construir un primer volum arquitectònic ancestre de l'actual Casa del Governador. Malgrat que d'aquesta construcció no es conserven vestigis materials que ens permetin conèixer-ne el funcionament durant el segle XVII, tenim dos documents de principis del segle XVIII que ofereixen una imatge força exhaustiva de l'estructura d'aquest edifici poc temps abans que desaparegués. El més significatiu, pel nivell de detalls que ofereix, és el plànol dibuixat per l'enginyer Alejandro de Rez l'any 1724.

A dalt, reproducció del projecte de reforma de la Casa del Governador (plantes i seccions) dut a terme per l'arquitecte Alejandro de Rez el 1724.

A baix, restitució hipotètica de la Casa del Governador –en perspectiva– realitzada per Veclus,

corresponent a l'estat que devia presentar aquest edifici cap a la darreria del segle XVIII.

El segle XVIII va aportar moltes transformacions al conjunt de les Drassanes, canvis tots ells justificats també per una evolució i substitució dels seus usos, vinculats especialment a la seva transformació en «parque» i posteriorment en «maestranza». La recerca documental ens va permetre establir l'any 1741 com a datació relativa de la transformació de la caserna original de Santa Madrona en l'edifici proporcionat i simètric que, amb alguns canvis, avui dia anomenem Casa del Governador. Malauradament, no s'ha localitzat, en el terme d'aquesta recerca, cap document escrit ni gràfic que permeti esbrinar la datació concreta ni l'autoria de la Casa del Governador.

Tenint en compte que la recerca documental i de fonts gràfiques no aporta gaire més informació relacionada amb aquesta part de les Drassanes, ha calgut anar directament a la configuració material d'aquest edifici. Les característiques formals i, sobretot, la configuració tècnica i constructiva de la Casa del Governador poden ser observades mitjançant els murs apareguts rere l'escrostonament del morter de les façanes. La lectura d'aquests murs, però, ens ofereix uns paraments fets de pedra irregular amb verdugades i maons de tres centímetres de gruix i emmarcaments en les obertures, unes característiques més pròpies de la construcció militar dels anys seixanta del segle XVIII.

Aquesta proposta d'una datació més tardana es pot extreure de l'observació de la tipologia d'obertures que presenta la façana, amb maons que emmarquen les portes i les finestres, que es troben fora de la verticalitat de la façana, molt típica de l'enginyeria militar de la dècada de 1780.

Efectivament, tot sembla indicar que, per bé que la caserna que avui es coneix com a Casa del Governador degué adoptar la planta actual durant el segon quart del segle XVIII, la solució final de les seves façanes no es degué produir fins a finals del segle XVIII. Aquest fet es pot demostrar a través de la primera vista vertical en què apareix aquest edifici: un dibuix anònim fet pels volts de 1803 que mostra les Drassanes des de Montjuïc.

Gràcies a les fotografies d'època sabem que, fins al 1935, la caserna d'artilleria continuava presentant la seva imatge setcentista, però a partir de 1940 les fotogra-

fies revelen ja l'enderroc de l'edifici annex, damunt el terraplè de Santa Madrona. És, per tant, a partir d'aquest moment quan aquesta banda de les Drassanes adquirí el seu aspecte actual, és a dir, el pavelló que coneixem com a Casa del Governador, adossat a un terraplè lliure de construccions.

Tot i així, durant la dècada dels cinquanta del segle XX es va portar a terme una restauració a càrrec de l'arquitecte municipal Adolf Florensa, que, seguint els seus criteris habituals amb relació a la restauració, pretenia monumentalitzar l'edifici, encara que això n'impliqués la destrucció de les estructures originals i la deformació de la lògica circulatòria originària. Aquesta monumentalització es perseguia a través de la simetria total de les façanes, la regularització de la forma i de la disposició de les seves obertures i la construcció d'elements petris de gran plasticitat, com la porta d'accés i el balcó de la façana principal. Fins i tot els interiors havien de passar a acollir amplis salons i una escala de pedra, resultants de la supressió dels antics altells. Aquest intent de monumentalitzar i dotar d'una major entitat l'edifici es va reflectir fins i tot en el seu canvi de nomenclatura. I és que és a partir de la intervenció de Florensa que la caserna va passar a conèixer-se com a Casa del Governador.

RESUMEN

Por iniciativa del Museu Marítim de Barcelona, con sede en el histórico conjunto de las Drassanes de dicha ciudad, se encargó a Veclus s. l. el estudio de tres de sus estructuras más significativas: el Portal de la Pau, la Casa de Manteniment y la Casa del Governador. La metodología de trabajo aplicada en este estudio se basa en el análisis de las fuentes históricas y documentales y en la interpretación de los testimonios materiales que aún se localizan in situ. La interacción de todos estos datos da como resultado la documentación integral de las estructuras objeto de estudio y la realización de una secuencia cronoestructural que permite acercarnos al origen y a la evolución de las Drassanes y, en definitiva, a su conocimiento y valoración patrimonial. ●